

Н. Я. Заболотна

Навчально-науковий інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права та процесу

ВИМОГИ ДО ТЕХНІКИ ТВОРЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

© Заболотна Н. Я., 2016

Досліджено загальні та формальні вимоги творення нормативно-правових договорів, що є складовою загальної методики укладення нормативно-правових договорів. Охарактеризовано вимоги до техніки творення нормативно-правових договорів. Встановлено групи вимог, що стосуються змісту та форми нормативно-правового договору, а також виділено окрему групу спеціальних засобів юридичної техніки.

Ключові слова: нормативно-правовий договір, загальні та формальні вимоги, спеціальні засоби юридичної техніки.

Н. Я. Заболотная

ТРЕБОВАНИЯ К ТЕХНИКЕ СОЗДАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Исследованы общие и формальные требования к технике создания нормативно-правовых договоров, которые является составной частью общей методики заключения нормативно-правовых договоров. Охарактеризованы требования к технике создания нормативно-правовых договоров. Установлены группы требований, касающихся содержания и формы нормативно-правового договора, а также выделена отдельная группа специальных средств юридической техники.

Ключевые слова: нормативно-правовой договор, общие и формальные требования, специальных средств юридической техники.

N. Y. Zabolotna

REGULATORY REQUIREMENTS OF THE LEGAL CONTRACTS: GENERAL DESCRIPTION

In the article the general and formal requirements for creation of legal agreements that are part of the general methods of making the regulatory and legal agreements were researched. General characteristics of requirements for technology creation of normative-legal agreements were conducted. The group of requirements relating to the content and form of legal contract were established and a separate group of special means of legal technique allocated.

Key words: legal contract, general and formal requirements, special means of legal technique.

Постановка проблеми. Важливість застосування правил та вимог юридичної техніки до творення нормативно-правових договорів зумовлюється тим, що їх дотримання слугує інструментом запобігання правовим колізіям у регулюванні суспільних відносин та інших

неузгодженостей між сторонами таких договорів і/або їх адресатами. Вміле застосування правил юридичної техніки на стадії творення нормативно-правових договорів дає змогу уникнути у майбутньому проблем неправильного тлумачення його нормативно-правових приписів або мінімізувати ці проблеми, а також належно формулювати та структурувати відповідні положення нормативно-правових договорів. Попри важливість адекватного застосування правил юридичної техніки до творення нормативно-правових договорів, досі відсутній чіткий правовий механізм такого творення (на нормативному рівні частково регламентовано техніку підготовки лише окремих видів нормативно-правових договорів).

Стан дослідження проблематики. Техніка творення нормативно-правових договорів становить важливу і досі малодосліджену у правовій науці України складову юридичної техніки творення. Певну увагу означеній проблематиці приділили такі вчені, як А. Дьомін, О. Йоффе, А. Мясін, О. Мережко, В. Нерсесянц, Н. Пархоменко, Г. Галущенко, О. Назаренко, В. Репецький, Ю. Горшенєва, Г. Хникіна, С. Алексєєв, О. Бандурка, Т. Кашаніна, Л. Луць, Л. Пригара, О. Скакун, Є. Васьковський, М. Гредескул, О. В. Лазарєв, П. Недбайло, А. Піголкін, П. Рабінович, О. Черданцев тощо.

Мета статті. У статті спробуємо визначити вимоги до техніки творення нормативно-правових договорів та їх поділу на окремі групи. А саме :змістовні вимоги, формальні вимоги та спеціальні засоби юридичної техніки. За допомогою відповідних засобів юридичної техніки досягають логічності у побудові тексту договору, спрощується виклад його нормативних положень, що сприяє уніфікації їхнього розуміння та тлумачення.

Виклад основних положень. Техніка творення нормативно-правового договору є складним поняттям. Окремі її елементи (правила, засоби, прийоми та процедури) є самостійним об'єктом інших, неюридичних наук.

Вимоги, які повинні виконуватися при укладенні нормативно-правового договору, різняться залежно від елементів техніки його творення. Наприклад, Б. Чігідін виділяє три основні групи таких вимог: мовну, логічну та гносеологічну [1, с. 41, 42]. У межах кожної групи автор намагається виокремити основні правила, яких слід дотримуватись, проте взагалі не згадує формальних вимог, які, без сумніву, мають важливе значення для творення нормативно-правового договору. Тому наведена класифікація вимог до техніки творення нормативно-правових договорів характерна для вузького трактування юридичної техніки і характеризує її лише з внутрішньої сторони.

На думку Л. Пригари, вимоги до техніки творення нормативно-правових договорів різняться залежно від внутрішньої структури цієї техніки. Вчена виділяє такі елементи техніки правотворення: пізнавальний, вибір способу правового регулювання, структурування тексту правового акта, мова правового акта, правова логіка, система засобів документального оформлення акта [2, с. 35]. Кожний з цих елементів містить свої правила застосування і вимоги, яких необхідно дотримуватись у правотворчості. Однак, запропонована класифікація позбавлена єдиного чіткого критерію виділення елементів техніки правотворення. Тому доволі важко зрозуміти логічну підставу для її здійснення.

Окремі автори класифікують правила техніки правотворення, зосереджуючи увагу на їх важливості. К. Максимова вказує на те, що такі правила можна поділити на декілька груп: правила використання конкретних техніко-юридичних засобів; правила зовнішнього оформлення нормативно-правового документа; правила щодо змісту та структурування джерела права і правила викладу у ньому юридичної норми [3, с. 138]. Проте такий поділ теж є достатньо умовним і позбавленим зрозумілого, логічного критерію його здійснення.

Вимоги до техніки творення нормативно-правового договору доцільно поділяти на змістовні та формальні, а також в окрему групу виділити вимоги застосування спеціальних засобів юридичної техніки.

Змістовні вимоги до техніки творення нормативно-правового договору стосуються власне його тексту. Такими вимогами можна вважати вимоги законності, доцільності, обґрунтованості, ефективності, своєчасності, стабільності, економності, реальності, оптимальності. Вимоги ж до форми нормативно-правового договору стосуються його реквізитів, його структури, а також до формальних вимог можна віднести і лінгвістичні вимоги.

Розглянемо детальніше змістовні вимоги до техніки творення нормативно-правових договорів, які виділяють у науковій літературі.

Законність. Ця вимога стосується загалом усієї системи джерел права і зокрема нормативно-правових договорів. Для прикладу, відповідно до ст. 1 Закону України “Про колективні договори та угоди” колективний договір або угода укладаються на основі чинного законодавства. У цьому положенні вимога законності знаходить свій вияв у найбільш загальних рисах.

Узгодження волі сторін. Ю. Кулакова зазначає, що створення нормативно-правового договору розпочинається з моменту досягнення згоди його сторонами, яка повинна відобразитись у відповідному тексті [4, с. 46, 47], тобто з моменту повного узгодження їх воль. Беручи до уваги особливу правову природу нормативно-правового договору, він визнається або актом спільного волевиявлення, або актом волевиявлення кожної сторони. І в тому, і в іншому випадку такий договір має відображати узгоджену волю сторін.

Обґрунтованість. Зважаючи на те, що нормативно-правовий договір закріплює нормативно-правові приписи, його укладення має бути зумовлене об’єктивною необхідністю правового регулювання певних суспільних відносин, достатньою підставою для здійснення відповідного волевиявлення суб’єктами правотворчості. У контексті цієї вимоги можна говорити про аспект реальності тексту договору у сенсі його відповідності дійсності. Якщо нормативно-правовий договір закріплює нормативно-правові приписи (юридичні норми), які об’єктивно не виконуватимуться на практиці чи не врегульовуватимуть суспільні відносини, то є загроза того, що його текст буде “мертвим”, недієвим.

Точність та доступність. Точність викладу норми права у нормативно-правовому договорі означає досягнення найбільш оптимальної форми виразу ідей його сторін. Ступінь дотримання цієї вимоги має особливе значення у процесі тлумаченні змісту договору в подальшому.

Крім того, створюючи нормативно-правовий договір, потрібно намагатися віднайти баланс між реальними інтересами сторін договору та чистотою юридичного тексту.

Не менш важливою вимогою викладу змісту нормативно-правового договору є *доступність* його положень, інакше кажучи, їхня зрозумілість. Категорії “зрозумілості” та “точності”, незважаючи на подібність, різняться. Так, вимога зрозумілості фактично означає достатню простоту тексту договору. Тоді як вимога точності відображає оптимальну форму вираження його змісту. Такої думки дотримується, зокрема, Б. Чігідін, зазначаючи, що основне правило відмінності між вказаними поняттями полягає у тому, що точність тексту нормативно-правового договору формується при розробці самого документа, тобто у відношенні “норма–автор”. А його зрозумілість виявляється у процесі тлумачення адресатами, тобто лише тоді можна встановити, наскільки текст договору є зрозумілим. Відтак, зрозумілість виявляється у відношенні “норма–адресат” [1, с. 44, 45].

Доцільність. Залежно від конкретної ситуації доцільність укладення того чи іншого нормативно-правового договору, як і доцільність того чи іншого формулювання його положень може виявлятися на різних стадіях і в різних формах. Тобто, означена вимога стосується, зокрема, засобів і прийомів, які використовують при проектуванні нормативно-правового договору.

Вимога економії особливо важлива для зручності використання тексту нормативно-правового договору. Саме його предмет окреслює межі правового регулювання. Тобто текст нормативно-правового договору повинен вкладатися в оптимальний обсяг, необхідний для точного та доступного врегулювання відповідних суспільних відносин. Звісно, на практиці ця вимога, як і деякі інші, не завжди дотримується. Причому порушення вимоги економії може призводити до неточності та/чи недоступності тексту нормативно-правового договору. Питання важливості вимоги економії юридичного тексту детально досліджував Р. Ієрінг, який називав цю вимогу

“законом ощадливості” [5, с. 28]. У вітчизняній юридичній літературі її називають “лаконічністю”. Так, Л. Луць говорить про лаконічність як про стислість викладу тексту юридичного документа [6, с. 194].

Однозначність. Стосується тексту нормативно-правового договору, а точніше, його термінології. Однозначність означає насамперед відсутність багатьох варіантів тлумачення терміна. Так, Є. Мічурін зазначає, що “мова законів” не допускає будь-яких “кривотлумачень”. Від однозначності формулювання змісту залежить точність виконання договірних зобов’язань сторонами [7, с. 62, 63]. Дотримання означеної вимоги сприяє усуненню небажаних нормативних колізій. Положення нормативно-правового договору повинні тлумачитись однозначно хоча би в межах однієї сфери його застосування. Зрозуміло, що абсолютної однозначності юридичної термінології складно, а то і неможливо досягти. Однак, без сумніву, дотримання вказаної вимоги спрямоване на недопущення неправильного тлумачення тексту нормативно-правового договору при виникненні конфліктних ситуацій щодо його змісту [8, с. 22].

Виражена нейтральність. У науковій літературі цю вимогу іноді називають “відсутністю конотацій” [9, с. 17–26]. Нормативно-правові договори повинні певним чином врегульовувати суспільні відносини, а не передавати емоції їх авторів. Ця вимога особливо важлива у сфері міжнародної нормативно-договірної правотворчості, оскільки ідеологічні й інші культурні відмінності між авторами тексту відповідного нормативно-правового договору можуть загострюватися емоційними забарвленнями його тексту, а це за певних умов може бути негативним наслідком дії такого договору.

З-поміж досліджуваних нами змістовних вимог в юридичній літературі виділяють також визначеність фраз і виразів. Проте вважаємо, що така вимога тісно переплітається з вимогами однозначності, точності та доступності тексту нормативно-правового договору. Тому її виокремлення у межах нашої класифікації є недоцільним.

Крім того, іноді однією з вимог до тексту нормативно-правового договору виділяють взаємоузгодженість термінів і їх взаємопов’язаність. Йдеться про так звані правила *когезії* та *когерентності*. Їх дотримання є необхідним для збереження доступності тексту та полегшення його тлумачення [1, с. 48, 49].

Розглянемо детальніше формальні вимоги до техніки творення нормативно-правового договору. Їх дотримання є передумовою юридичної дійсності самого такого договору і надає йому відповідної правової форми. Групу цих вимог становлять вимоги щодо реквізитів нормативно-правового договору, структури його тексту, а також вимога дотримання мовних правил при проектуванні нормативно-правового договору.

С. Алексєєв слушно вважав, що реквізити є проявом формальних вимог до техніки творення нормативно-правових договорів [10, с. 277, 278]. Практика їх творення визначає, що основними реквізитами є : назва документа; дата, номер, місце його складання; заголовок до тексту; сам текст; юридична адреса сторін, підписи та печатки, а також номер або код [6, с. 191] (реєстрація нормативно-правового договору в органах державної влади не завжди обов’язкова).

Наступна група формальних вимог – це вимоги до структури тексту. У нормативно-правовому договорі побудова тексту має велике значення для його розуміння. Вимоги щодо структури тексту передбачають дотримання законів формальної логіки. Деякі вчені виділяють логічні правила у самостійну групу правил техніки творення джерел права [11, с. 3]. Роль правил логіки у побудові правових текстів відзначає і Л. Пригара. На її погляд, використання цих правил дає змогу структурувати послідовність викладу правового матеріалу та уникнути багатозначності [12, с. 37, 38].

Згідно з позицією Б. Чігідіна, вимоги формальної логіки є важливою частиною правової культури правотворця. Логічні закони дають змогу зберегти зв’язок потоку ідей останнього з їх логічними формами. Основна мета дотримання законів формальної логіки полягає у тому, щоби досягти внутрішньої несуперечності джерела права, його зрозумілості для досягнення простоти та зручності застосування [1, с. 75–77].

Проте при конструюванні норм права слід застосовувати не лише формальну, а й діалектичну логіку. Завдяки останній коригується юридична техніка, яка будується на канонах логіки формальної [11, с. 3]. Дотримуватись логічних правил у проектуванні нормативно-правового договору особливо важливо, тому що вони впливають на істинність тексту договору та висновки, які формулюються у ньому як нормативно-правові приписи (норми права). Логічна побудова тексту сприяє зручності застосування нормативно-правового договору та впливає на адекватність цього тексту меті його тлумачення.

Вимоги до структурування тексту прийнято називати “правилами рубрикації”. Поняття рубрикації досить відоме для лінгвістичної науки і означає поділ тексту на логічні складові частини, які графічно відокремлені одна від однієї. Основною вимогою рубрикації тексту, на думку А. Піголкіна, є його наскрізна нумерація для того, щоб полегшити використання відповідного документа [13, с. 123]. Крім того, до вимог структурування тексту нормативно-правового договору належать особливості нумерації окремих складових тексту нормативно-правового договору, а також виділення таких складових.

Останньою формальною вимогою до техніки творення нормативно-правових договорів є вимога дотримання мовних правил. До них належать такі групи лінгвістичних правил, як термінологічні, синтаксичні, стилістичні та граматичні. Кожна група має свої особливості застосування у сфері права. Вимога дотримання мовних правил пов’язана насамперед із раціональним використанням відповідної термінології у правових текстах на принципах однозначності використання, загальнозживаності, стійкості, взаємоузгодженості термінів, взаємопов’язаності [6, с. 190]. Відтак, виконання формальної вимоги дотримання мовних правил тісно пов’язане з виконанням означених вище змістовних вимог.

Синтаксичні правила стосуються побудови речень і словосполучень. Правила побудови словосполучення передбачають встановлення зв’язку між головним та залежним словом. Усі частини речення повинні бути узгоджені між собою відповідно до мовних форм. Будова речень нормативно-правового договору не має бути занадто простою, як і не має бути надто перевантаженою.

Щодо стилістичних правил, то основна вимога – написання тексту нормативно-правового договору в офіційно-діловому стилі. Такий стиль характеризується точністю, “сухістю”, відсутністю емоційного забарвлення й обґрунтованістю. Однак, стиль написання нормативно-правового договору в окремих випадках може мати певні особливості порівняно зі стилем написання нормативно-правового акта. В. Тертишник зазначає, що юридичні документи повинні виконуватись саме в офіційно-діловому стилі, проте не слід зловживати науково-юридичним викладом. Офіційно-діловий стиль – максимально прагматичний, вільний від емоцій, суб’єктивних переживань та неузгодженостей [14, с. 4].

Нарешті, остання підгрупа мовних вимог – граматичні правила. Зважаючи на специфіку офіційно-ділового стилю, правила граматики допускають окремі винятки (наприклад, такий знак пунктуації, як “тире” в юридичних текстах можна використати з метою наголосу на можливих правових наслідках дії нормативно-правового припису, а не як розділовий знак). Крім того, наявність правильно розставлених розділових знаків має неабияке значення, особливо для подальшого буквального тлумачення тексту нормативно-правового договору.

Остання група вимог до техніки творення нормативно-правових договорів – вимоги застосування спеціальних юридико-технічних засобів. Ці вимоги відрізняються залежно від виду специфічних засобів юридичної техніки. Перелік спеціально-юридичних засобів є широким. Вітчизняні науковці до таких засобів зараховують: правові презумпції, правові аксіоми, правові застереження, правові фікції, правові символи, правові примітки та правові класифікації [6, с. 192].

К. Максимова поділяє спеціально-юридичні засоби на дві групи: засоби конструювання норми права та засоби оформлення тексту закону. До перших належать: юридична термінологія, дефініції, юридичні конструкції, правові презумпції, правові фікції, правові аксіоми, правові символи, правові преюдиції, а до другої групи автор зараховує примітки, додатки та посилання [3, с. 40].

Висновки. Як було встановлено, в процесі творення нормативно-правового договору дотримуються загальних та формальних вимог юридичної техніки. Загальні вимоги до техніки творення нормативно-правового договору запропоновано поділити на текстуальні та процедурні. Перші з метою доступності розуміння внутрішньої будови відповідного договору поділено на формальні та змістовні. Окремо виділено групу вимог до застосування спеціальних засобів юридичної техніки при творенні тексту нормативно-правового договорів. Змістовними вимогами до техніки творення нормативно-правових договорів є власне змістовні вимоги, а саме: законність, єдність волевиявлення сторін, обґрунтованість, точність, доступність, доцільність, економічність, однозначність, емоційна нейтральність. Формальними вимогами до техніки творення нормативно-правових договорів є вимоги щодо їх реквізитів і структури, термінологічні, синтаксичні, стилістичні та граматичні правила.

1. Чигидин Б. В. *Юридическая техника российского законодательства: дис. ... канд. юрид. наук* / Б. В. Чигидин. – М., 2002. – 193 с. 2. Пригара Л. І. *Юридична техніка актів правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук* / Л. І. Пригара. – К., 2009. – 200 с. 3. Максимова Е. В. *Юридическая техника как средство повышения эффективности нормативных правовых актов федеральных органов исполнительной власти: дис. ... канд. юрид. наук* / Е. В. Максимова. – Уфа, 2009. – 202 с. 4. Кулакова Ю. Ю. *Нормативный договор в системе форм российского права: дис. ... канд. юрид. наук* / Ю. Ю. Кулакова. – М., 2005. – 197с. 5. Иеринг Р. фон. *Юридическая техника* / Рудольф фон Иеринг. – М.: Статут, 2008. – 231 с. 6. Луць Л. А. *Загальна теорія держави і права: навч.-метод. посібник (за кредитно-модульною системою)* / Л. А. Луць. – К.: Атіка, 2008. – 412 с. 7. Мічурін Є. О. *Техніка складання договорів: науково-практичний посібник. Серія "Практика і закон"* / Є. О. Мічурін. – Харків: Юрsvіт, 2006. – 536 с. 8. Березина Е. А. *Толкование договора как вид юридического толкования: дис. ... канд. юрид. наук* / Е. А. Березина. – Екатеринбург, 2001. – 226 с. 9. Прохорова В. Н. *Русская терминология: лексико-семантическое обозрение* / В. Н. Прохорова. – М.: Филологический факультет, 1996. – 125 с. 10. Алексеев С. С. *Общая теория права* / С. С. Алексеев. – В 2-х т. – М.: Юр. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с. 11. Воеводин Л. Д. *Юридическая техника в конституционном праве* / Л. Д. Воеводин // *Вестник Московского университета. Серия 11. Право.* – 1997. – № 3. – С. 3–29. 12. Пригара Л. І. *Юридична техніка актів правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук* / Л. І. Пригара. – К., 2009. – 200 с. 13. Пиголкин А. С. *Подготовка проектов нормативных актов* / А. С. Пиголкин. – М.: Юридическая литература, 1968. – 166 с. 14. Тертишник В. *Мова і стиль юридичних документів* / В. Тертишник // *Підприємництво, господарство і право.* – 2003. – №9. – С. 3–5.